

“УСІ КУТИ ТРИКУТНИКА” В. ЄШКІЛЄВА ЯК КВАЗІБІОГРАФІЯ Г. СКОВОРОДИ

Квазібіографія Г. Сковороди має чимало ознак постмодерного роману з елітарним характером образу головного героя. Аморфність, розпливчастість, незрозумілість та ірреальність світу в романі В. Єшкілєва органічно поєднуються із прагненням занурити читача в написане іншими, переосмислюючи цитати з Біблії, древніх і сучасних учених, письменників. Проглядає явна провокативна деканонізація традиції зображення Сковороди в біографічній літературі, яка виявляється в потужних еротичних мотивах роману, експериментуванні із формою, що явно виходить за межі канонічного жанру.

Ключові слова: біографія, квазібіографія, постмодернізм, експериментальність.

Oleksandr Halych. Volodymyr Yeshkilev's "All Angles of the Triangle" as a quasi-biography of Hryhoriy Skovoroda

The quasi-biography of Hryhoriy Skovoroda has quite a few features of the postmodern novel, most notably the figure of an elitist protagonist. In V. Yeshkilev's novel, the amorphousness, vagueness, incomprehensibility and irrationality of the world is being combined with an attempt to immerse the reader in the writings of the others by rethinking the quotations from the Bible, the texts of ancient and modern scholars and writers. An explicitly provocative decanonization of traditional Skovoroda depictions in biographical literature manifests itself in erotic motifs, as well as in the experiments with form which go far beyond the canon of this genre.

Key words: biography, quasi-biography, postmodernism, experimentation.

Творчість івано-франківського літератора, члена Асоціації українських письменників Володимира Єшкілєва дедалі частіше стає предметом дискусій, суперечок, прийняття / неприйняття. Він випускник історичного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаніка, після закінчення якого в 1988 р. працював учителем історії і правознавства (10 років), згодом – викладачем Західноукраїнського економіко-правничого університету. У 90-і роки минулого століття видавав часопис “Плерома”, а на початку XXI ст. був редактором часописів “Потяг 76”, “І”, “Київська Русь”, “Сноб”, “Золота каста” та ін. В. Єшкілєв – автор книжки прози “Візантійська фотографія” (2002), літературознавчого есе “Воццекургія Бет” (2002), романів “Адепт” (1997, у співавт. з О. Гуцуляком), “Пафос” (2002), “Імператор повені” (2004), “Втеча майстра Пінзеля” (2007), “Богиня і консультант” (2009), “Побачити Алькор” (2011), “Тінь попередника” (2011) та ін. Також співавтор поетичної збірки “Диптих”, написаної разом із А. Пустогаровим, низки оповідань, віршів, літературознавчих статей, багато з яких надруковано в періодиці (“Четвер”, “Кальміус”, “Література плюс”, “Критика”, “Форма(р)т” та ін.). 2012 р. з’явився друком його новий роман “Усі кути Трикутника” із підзаголовком “Апокриф мандрів Григорія Сковороди”.

Відомий український медієвіст Л. Ушкалов зазначав: “Число присвячених Сковороді публікацій стрімко зростає. За моїми далеко не вичерпними підрахунками одних тільки наукових та науково-популярних праць про нашого філософа з’явилося вже понад п’ять тисяч” [7, 5]. Звичайно, художніх біографічних творів про славнозвісного українського філософа, письменника, просвітника Г. Сковороду значно менше, хоча перші з них з’явилися вже два століття тому й поклали початок досить великої за обсягом і жанрами сквородіани. Це, зокрема, роман “Російський Жільблз” (1814) В. Наріжного, біографічна повість “Майоре, майоре!” (1836) І. Срезневського, поема “Грицько Сковорода” (90-і роки XIX ст.) П. Куліша, біографічно-ліричний роман “Григорій Сковорода” (1929) В. Поліщука, поема-симфонія “Сковорода” (20 – 40-і роки XX ст.) П. Тичини, роман “Предтеча” (1969) Вас. Шевчука, повісті з однаковою назвою “Григорій Сковорода” (1972) І. Пільгука та І. Драча, С. Кримського

й М. Поповича (1984), драма “Мандрівочка пахне (Зустрічі з Сковородою)” (2005) Я. Кремінського. Якщо не брати до увагу поезію, в якій за дві сотні років назбиралося чимало текстів, де звучить ім'я Сковороди, починаючи з Т. Шевченка й закінчуючи Б. Олійником, Ліною Костенко та Д. Павличком і низкою молодших їхніх сучасників, кожний зі згаданих текстів заслуговує на окрему увагу. Ми ж зосередимося на біографічному романі В. Єшкілева, твори якого викликали значний інтерес літературознавців і критиків (І. Бондар-Терещенко, К. Ботанова, Д. Коштин, В. Неборак, А. Окара, Р. Семків та ін.) і змусили говорити про станіславський феномен в українській літературі.

На відміну від своїх попередників В. Єшкілев будує твір не як канонічний життєпис, що суворо відповідає документам і фактам життя видатного українського філософа, а як справжній художній пригодницький постмодерний роман, щедро виповнений подіями, екзотичними мандрами Австро-Угорщиною та Італією, де багато недовомовленого, містичного, іронічного, екзотеричного. Як цілком слушно зазначає І. Корнелюк, авторка післямови до роману: “Існує чи не єдина територія для проговорення найсокровенніших думок щодо цієї загалом найпроблематичнішої тематики – художня література з усім її арсеналом мистецьких містифікацій і провокацій” [3, 241]. Підзаголовок твору (“Апокриф мандрів Григорія Сковороди”) налаштовує читача на те, що це текст лише для посвячених в якусь таємницю. “Апокрифи (грец. *apoktyphos*: таємний, прихований) – текст невідомого походження, призначений для втаємничених” [4, 84]. До того ж такі тексти часто були єретичними й розходилися із церковними канонами, інколи зазнавали переслідувань з боку церкви. В. Єшкілев пропонує власну версію пошуку шляхів його героя до Бога, які в багатьох моментах значно розходяться з устоями християнства й не відповідають поглядам реального Сковороди на релігію, віру. Автор одного з перших відгуків на роман П. Білоус наголошував: “Для художнього твору це цілком підходить, хоч визначення “апокриф мандрів” занадто претензійне, бо автор захоплює лише один епізод із біографії Сковороди, а не пише про все його життя, тобто не вдається до певних узагальнень, панорамних зображень, як і годилося б для роману” [1, 2].

Твір В. Єшкілева розбудовано у двох часових планах: події змальовано в реальному історичному часі XVIII ст., коли жив і творив Г. Сковорода, і в наші дні. Сучасна сюжетна лінія – це забарвлені містикою карколомні пригоди Павла Вигілярного – цілком вигаданого персонажа, котрий, за версією В. Єшкілева, знайшов у закордонному масонському архіві згадку про якогось Сковороду, що мав контакти з масонськими ложами за рубежом. Його співрозмовник Геннадій Романович Гречик, теж вигаданий персонаж, якого письменник представляє як відомого вченого-сковородинознавця, так оцінює знахідку Вигілярного: “Наші історики, зрозуміло, поставлять під сумнів висновок про те, що мова в тій архівній довідці йде саме про Григорія Савича, а не про іншого Сковороду. Так би мовити, про невідомого сучасника-однофамільника. Але особисто я, підкреслюю, особисто я, як багаторічний дослідник сковородинської проблематики – не бачу нічого неможливого у тому, що хтось з італійських масонів міг спілкуватися з Григорієм Савичем у тисяча сімсот п'ятдесят першому або другому році, коли він перебував за кордоном” [2, 13]. Це зав'язка роману, принаймні тієї його сюжетної лінії, що безпосередньо пов'язана з подіями, які відбувалися в наші дні. Серед аргументів на користь того, що Сковорода міг мати контакти з масонами, Гречик у розмові з Вигілярним називає такі: саме тоді у світогляді українського мислителя сталися зміни, “він почав глибше вивчати Біблію й цікавитись гностичною символікою”. Сам же Вигілярний говорить професорові Гречику: “Сковорода, на мою думку,

був причетним до найглибших окультних вчень своєї доби” [2, 19]. Гречик же звертає увагу Вигилярного на інше: “Те, що в знайденому повідомленні масонського аноніма йдеться про зацікавлення якогось мандрівного рутена Сковороди містичними символами, підтверджує давні висновки Чижевського про емблематичність сквородинської філософії” [2, 13]. Масони, як відомо, полюбляли висловлювати свої погляди на життя через використання емблематичної літератури, де часто поєднувалися алегоричні малюнки з текстами, що їх тлумачили.

Підводячи підсумок розмови з Вигилярним, професор ніби резюмує: “Сковорода, – сказав він, – був свідомим спадкоємцем древньої традиції. І це, до речі, не таємниця для спеціалістів. Є про це грамотні публікації, мав би їх знати. Але для загалу нехай собі залишиться блаженним сопілкарем і народним філософом...” [2, 20].

Вкладаючи в уста одного з героїв ці слова, автор роману робить спробу поділити Сковороду навпіл: одна його половина призначена для широких народних мас, друга – для обраних. Цим самим В. Єшкілев ніби натякає на те, що його версія художньої біографії мандрівного українського філософа – елітарна, спрямована на обраних, отже, посвячених.

Намагаючись осягнути постать Сковороди з вершини сьогоденних знань, Павло Вигилярний проходить досить складний і небезпечний шлях, на якому йому трапилося пережити багато незрозумілого, містичного, стати власником ритуальних предметів, яким понад тисячу років. Він усвідомлює, що без утаємничення, долучення до масонських секретів XVIII ст. неможливо зрозуміти сутність українського мудреця. Детективні події роману примушують Вигилярного мимоволі вийти на шлях утаємничення, отримання якихось потойбічних містичних знань, що давали йому змогу стати хранителем духовної спадщини Сковороди. Саме це долучення до масонських таємниць дає авторові можливість переплести обидві сюжетні лінії роману про Сковороду. Жриця на ім'я Ліда, восьме покоління із часів українського мудреця, говорить Вигилярному, уводячи його в курс справи: “Ти не жрець, ти – наріжний Хранитель. Наріжних Хранителів ніколи не посвячують у жерці. Їх оберігають від небезпек темряви. Їхнє служіння полягає в розповсюдженні Світла” [2, 230]. Саме їм, Наріжним Хранителям, за версією В. Єшкілева, слід нести в майбутнє спадщину Сковороди, контролюючи й дозуючи інформацію, яку мають знати звичайні люди, не посвячені в масонські таємниці минулого. Асоціонім *Хранитель*, який неодноразово зустрічається в тексті роману, через свою багатозначність лише посилює втаємниченість місії Вигилярного в майбутньому.

Провідна сюжетна лінія роману прямо пов'язана із життям Сковороди початку 50-х років XVIII ст. Цей період через обмеженість і недостовірність інформації досі мало вивчений фахівцями. За твердженням відомого знавця життя і творчості Г. Сковороди Л. Ушкалова, український мандрівний філософ і письменник перебував у Європі в 1746 – 1750 рр., із жовтня 1750 р. жив у Києві, а згодом – у Переяславі. Отож віднесення подій, пов'язаних із біографією Сковороди, до початку 1750-х років у романі не відповідає дійсності. Якби те, про що пише В. Єшкілев, насправді було, трапитися це мало дещо раніше. Л. Ушкалов стверджує: “Наприкінці літа 1744 року Сковорода у складі почту імператриці Єлизавети прибув до Києва. Тут він звільнився з капели в чині “придворного уставника”, тобто регента, і відновив своє навчання в класі філософії Київської академії... Але рівно через рік у складі Токайської комісії генерал-майора Федора Вишневського, куди його взяли як людину, добре обізнану в музиці та чужих мовах, Сковорода виїхав до Угорщини. Упродовж

наступних п'яти років йому вдалося побувати також в Австрії, Словаччині, Польщі, можливо, і в Італії (Венеція, Болонья, Флоренція, Рим), Чехії (Прага) та Німеччині (Дрезден, Ляйбціг, Галле). Перший біограф Сковороди Михайло Ковалинський стверджував, що в Будапешті, Відні, Братиславі й деінде філософ продовжував своє навчання, приятелюючи з багатьма освіченими людьми” [7, 10].

За останні десятиліття в літературі, українській і світовій, з'явилося чимало жанрових модифікацій художньої біографії. У цьому зв'язку говорять про літературну критику у формі роману, роман-реконструкцію, палімпсест, біографічну металітературу тощо. Дослідниця новітньої біографічної прози І. Савенко нарахувала понад 50 її жанрових різновидів і модифікацій: “Псевдобіографія, псевдоавтобіографія, ілюстрована біографія, підступи до біографії, біографічний діалог, епістолярна біографія, біографія-самосвідцтво, спроба біографії, інтелектуальна біографія...” [5, 5] та ін.

Основні події роману В. Єшкілева, що безпосередньо пов'язані з постаттю Г. Сковороди, не відповідають згаданим різновидам, у творі відсутня наукова хронологія життя головного героя, отже, “Усі кути Трикутника” – квазібіографія, тобто несправжній, фальшивий життєпис, від “квазі (лат. *quasi* – ніби, майже, немовби) – у складних словах означає “ніби”, “позірний”, “несправжній”, “фальшивий” [6, 263]. У романі В. Єшкілева події відбуваються у Львові в березні 1751 р., у Трієсті – у квітні, у Венеції та Мілані – у травні, на Фельтринській дорозі, північніше Местре – у червні цього ж року; продовжуються в Україні у скиті на скелях в Опіллі, у Бережанському циркулі Рогатинського повіту в листопаді 1752 р., на Поділлі – 25 листопада та в Чернелицькому замку – на початку грудня 1752 р. Закінчуються 12 листопада 1794 р. на поштової станції в землях Чернігівського намісництва вже після смерті Г. Сковороди. На початку твору згадано також Сенянський монастир 29 вересня 1780 р. Саме там Сковороді наснився сон про блискавку: “Він завжди сниться до змін і мандрів” [2, 7].

Блискавка стає своєрідним символом у романі, вона супроводжувала Сковороду протягом життя, починаючи з тієї хвилини, коли він ще в ранньому дитинстві побачив обвуглене тіло свого дядька, в якого влучила блискавка. Герой роману часто міркує над природою блискавки: “Блискавка влучає у ті місця, де люди ховають гріхи і скарби. Блискавка шукає грішників, знаходить грішників і не чекає на покаєння грішників. Блискавка ніколи не хибить, і висновки її остаточні” [2, 5].

Сковорода в романі постає людиною, яка перебуває в постійному пошуку істини, тому пропозиція, отримана ним від відомої в колах лібертинів і вільних мулярів особи, схованої під псевдонімом Пафлагонець, стати посвяченим і причаститись Світла, викликала в нього інтерес: “Його планували зробити охоронцем і доглядачем того теплого озера, на якому до пори зимуватимуть срібні птахи. Йому пропонували роль у стратегії, ретельно розкресленій і розпланованій на кілька століть. Стратегія передбачала майбутнє руйнування імперії і створення на її землях федерації слов'янських держав під наглядом і покровом старих республік. Пафлагонець показав йому таємну карту, на якій магістри ордену накреслили кордони майбутніх держав. Одна з них, з центром у древньому Києві, мала отримати назву *Ruthenia*” [2, 25]. Саме хранителем цього озера після низки незвичних і небезпечних пригод стає в наш час герой роману Павло Вигилярний, ніби замикаючи дві різночасові сюжетні лінії твору В. Єшкілева.

Автор відтворює душевні муки свого героя, який перш ніж стати масоном мусив розгадати для себе “таємницю стосунків і вищого призначення двох

могутніх породжень первісної природи. Двох нез'єднаних та нероздільних первнів природи – Софії і Крома. Тисячолітню загадку алхімічних елементів, які у з'єднанні дають життя досконалому Андрогінові” [2, 26].

Герой твору бачив “тисячоголове віче, яке обирає Княжу раду, золотий блиск київських куполів, патріарха при райських дверях Святої Софії. Бачив іншу Софію, містичну Діву Навну у сапфірово-синьому небі майбутньої республіки. Ту, що береже і благословляє. Потім у цих видіннях почав панувати колір троянди. Золоте сяйво налилось кривавими відтінками, а шум битв заступив літургійні співи. Він згадав, що стадія Червоного Лева має подвійну природу. Що в ній присутній древній жіночий червень – містичне начало землі, ацетату свинцю, відомого алхімікам як *Las Virginis* – Молоко Диви. Це було священне, життєдайне і нестомлене Молоко. Проте Молоко благої Навни пролилося не на спрагли ґрунти, а потрапило до жертовної чаші прадавньої степової богині Карни, безжальної володарки амазонок. Богині крові і мстивих земляних Сил. Він бачив у снах її темне оголене тіло, скоріше чоловіче, аніж жіноче... Воно ставало великим змієм, а потім з плазуючої форми виростав над принишклями степами і підносив свою сокиру Кром – бог воїнів, тіні яких все ще блукали між курганами і кам'яними бабами” [2, 26].

Героя роману “Усі кути Трикутника” мало цікавило матеріальне, він думав про вічне, Софія, Кром чи Карна турбували його більше, ніж дешеві плотські утіхи, що йому пропонували: “Він був міцно переконаний у тому, що вся сукупна мудрість населенців цього дому навряд чи змогла йому прояснити щось суттєве про суперечку між передвічною Софією й тим багатолітнім тілом, яке вміло бути і Кромом, і Карною, і всім темним поріддям Хаосу” [2, 30].

Роман В. Єшкілева містить чимало містичного, таємничого. Приміром, у церкві Святого Миколая у Львові Григорій Сковорода стає свідком обряду вигнання бісів із молодого хлопця: “Бісівська сила гнула і виламувала тіло юнака, з якого звисали жалюгідні клапти одягу. М'язи на цьому тілі випиналися крутими горбами, жили, здавалося, от-от порвуться, а стрижень чоловічої сили осягнув видатного розміру і марно шукав розради” [2, 53]. Гарне тіло хлопця, його вузькі стегна викликали у свідомості Григорія гріховні бажання, подібні тим, що він пережив у дитинстві, коли з малим Яцьком вони сховалися від грози в лісі, притиснувшись один до одного. Саме тоді “в землю встромляється вогнений спис, кинутий рукою небожителя Іллі. Встромляється за мить до того, як Грицева рука досягає найгарячішого місця на Яцьковому тілі” [2, 55].

Дивно, але в романі практично немає портретних характеристик головного героя, є лише окремі штрихи до портрета, розкидані по всьому текстові твору. Уперше спроби відтворити його зовнішність з'являються через бачення молодої масонки Констанці, котрій сподобалося “витончене обличчя Григорія, на якому природна блідість і червоні ознаки хвилювання виписували самобутні знаки чутливої природи” [2, 90]. Під час прийому на його честь “Сковорода раптом згадав, що його чорний плащ не приховує вбогих чижм, цілком недоречних для такого королівського прийняття, й нова хвиля засоромлення виплюснулась пурпуром на його щоки” [2, 92-93].

Один зі шпигунів так характеризує Григорія Сковороду трієстському багатієві, масону графу Рескі: “Виглядає на поляка, худий. Високий, білошкірий, з темними очима” [2, 94]. Далі в розмові із графом зазначає: “...Той хлопець не виглядав на значущу персону. Він був бідно одягненим і... – агент замовк, підбираючи точне слово.

– Хворим, спитим?

– Ні, ваша світлість, не хворим і не спитим... В нього очі такі самісінькі, як у падре Віджіліо, коли той проповідує про маленького Ісусика” [2, 95].

Портрети інших героїв також нечасті в романі В. Єшкілева, хоча уявлення про зовнішній вигляд деяких персонажів вони дають. Так, професор Гречик постав перед Вигилярним як “череватий добродій років п’ятдесяти-п’ятдесяти п’яти у плямистих шортах і футболці з подірявленим коміром. Окуляри-“хамелеони” з’їхали на кінчик його спітнілого носа, відкривши зморшки та набряки навколо перенісся і мутний погляд вибляклих очей. Нижню частину обличчя добродія вкривала розвинута неголеність” [2, 11].

Резидент кількох розвідок львівський торгівець Протазій Духніч на прізвисько Татусь Прот, з яким Сковороду звела доля у Львові, мав таку зовнішність: “Протазій Духніч був чоловіком середнього зросту, обличчя мав кольору печеного яблука, а зросле черево прикривав добрим камзолем вірменського крою, вісоною вишитою сорочкою і широким атласним поясом з орлястою фібулою, всипаною гранатами і смарагдами” [2, 36].

Квазібіографія Григорія Сковороди має чимало ознак постмодерного роману (уже згадувалося про елітарність образу головного героя). Варто зазначити також наявність у творі аморфності, розпливчастості, незрозумілості та ірреальності того світу, що став предметом його зображення. Автор прагне занурити читача в написане іншими, переосмислюючи цитати з Біблії, древніх і сучасних учених, письменників. Сюди ж треба додати певний еклектизм, фрагментарність тексту, часову непослідовність. Минуле в романі постає лише в текстовій формі, яка потребує солідної інтерпретації. До того ж проглядає явна деканонізація поширеної традиції зображення Сковороди в біографічній літературі. Особливо яскраво це виявляється в потужних еротичних мотивах роману, експериментуванні із формою, унаслідок чого роман явно виходить за межі канонічного жанру. Та й сам образ Сковороди має дуже мало рис, які б наближали його до образу реального героя, що жив у XVIII ст. Цілком слушно вчений-медієвіст П. Білоус зазначав: це твір “не про Григорія Сковороду. Про когось іншого, кого він назвав Сковородою” [1, 2]. Саме тому роман В. Єшкілева “Усі кути Трикутника”, що має підзаголовок “Апокриф мандрів Григорія Сковороди”, цілком уписується в такий жанровий різновид біографічного роману, як квазібіографія, що не зменшує інтересу читачів до цього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. Спроба похитнути канон [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/03/01/>.
2. Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди. – К.: ВЦ “Академія”, 2012. – 248 с.
3. Корнелюк І. Гра з історією // Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди. – К.: ВЦ “Академія”, 2012. – С. 241-244.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. I / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 608 с.
5. Савенко І. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку: Монографія. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2008. – 184 с.
6. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
7. Ушкалов А. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. – К.: Факт, 2007. – 552 с.

Отримано 17 травня 2012 р.

м. Луганськ

